19. 7. 2017

ID: 106178

Započtení pohledávky a insolvence

Vzhledem k odlišnostem v právní úpravě institutu započtení v insolvenčním zákoně (oproti úpravě obsažené v zákoně o konkursu a vyrovnání) je nezbytné judikaturní výstupy, k nimž dospěla soudní praxe při posuzování odporovatelnosti a neúčinnosti započtení v konkursním právu, pro poměry té které věci vždy poměřovat úpravou, která v insolvenčním zákonu započtení (za určitých podmínek a nikoli v každé fázi insolvenčního řízení) připouští. Na „neúčinnost“ započtení lze zásadně usuzovat jen na základě posouzení právního úkonu, z nějž vzešla pohledávka, kterou věřitel dlužníka, ohledně kterého je vedeno insolvenční řízení, použil k započtení, jako neúčinného.

(Rozsudek Nejvyššího soudu České republiky sp.zn. 29 ICdo 12/2015, ze dne 28.2.2017)

Nejvyšší soud České republiky rozhodl v právní věci žalobce Mgr. Roberta Hynka, se sídlem v P., jako insolvenčního správce dlužnice PEBA, s. r. o. proti žalované ŠÉM, a. s., se sídlem v P., zastoupené JUDr. M.D., advokátem, se sídlem v P., o určení neúčinnosti právního úkonu, vedené u Městského soudu v Praze pod sp. zn. 76 ICm 1955/2012, jako incidenční spor v insolvenční věci dlužnice PEBA, s. r. o., se sídlem v P., vedené u Městského soudu v Praze pod sp. zn. MSPH 76 INS 2904/2011, o dovolání žalobce proti rozsudku Vrchního soudu v Praze ze dne 18. září 2014, č. j. 76 ICm 1955/2012, 101 VSPH 277/2014-113 (MSPH 76 INS 2904/2011), tak, že dovolání se zamítá.

Z odůvodnění :

Městský soud v Praze (dále jen „insolvenční soud“) rozsudkem ze dne 3. března 2014, č. j. 76 ICm 1955/2012-73:

1) Určil, že právní úkon dlužnice (PEBA, s. r. o.) učiněný dne 31. prosince 2010 v dohodě o narovnání uzavřené dne 31. prosince 2010 mezi dlužnicí a žalovanou (ŠÉM, a. s.), spočívající v započtení pohledávky dlužnice za žalovanou z titulu nezaplacené části ceny díla dle smlouvy o dílo ze dne 1. dubna 2007 ve výši 10.635.766,70 Kč proti pohledávce žalované za dlužnicí z titulu nezaplacené smluvní pokuty vyplývající z výše uvedené smlouvy o dílo ve výši 10.635.766,70 Kč, je vůči věřitelům dlužnice přihlášeným do insolvenčního řízení vedeného u Městského soudu v Praze pod sp. zn. MSPH 76 INS 2904/2011, neúčinný (výrok I.).
2) Uložil žalované zaplatit žalobci do majetkové podstaty dlužnice částku 10.635.766,70 Kč (výrok II.).
3) Rozhodl o náhradě nákladů řízení mezi účastníky a o náhradě nákladů řízení státu (výroky III. a IV.).

Vrchní soud v Praze k odvolání žalované rozsudkem ze dne 18. září 2014, č. j. 76 ICm 1955/2012, 101 VSPH 277/2014-113 (MSPH 76 INS 2904/2011), rozsudek insolvenčního soudu změnil tak, že žalobu zamítl (první výrok) a rozhodl o náhradě nákladů řízení před soudy obou stupňů (druhý výrok).

Přitom vyšel (shodně s insolvenčním soudem) z toho, že:

a) Insolvenční řízení dlužnice bylo zahájeno dne 23. února 2011, a to k návrhu věřitele PTÁČEK - velkoobchod, a. s., přičemž k tomuto návrhu se dne 10. března 2011 připojila i dlužnice, která současně předložila seznam podle ustanovení § 104 odst. 1 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a

způsobech jeho řešení (insolvenčního zákona), v němž uvedla, že má splatné závazky ve výši 89.312.354,- Kč a označila věřitele, kteří přihlásili své pohledávky (více než tři měsíce po splatnosti) do insolvenčního řízení.
b) Usnesením ze dne 30. června 2011, č. j. MSPH 76 INS 2904/2011-A-31, insolvenční soud (mimo jiné) zjistil úpadek dlužnice a insolvenčním správcem ustanovil žalobce; následným usnesením ze dne 9. září 2011, č. j. MSPH 76 INS 2904/2011-B-13, prohlásil na majetek dlužnice konkurs.
c) Do insolvenčního řízení se přihlásilo 85 věřitelů s pohledávkami v celkové výši 78.175.274,31 Kč, z toho dva zajištění věřitelé s pohledávkami ve výši 5.430.842,10 Kč; dalších pět věřitelů uplatnilo pracovněprávní nároky ve výši 277.051,- Kč.
d) Ke dni uzavření dohody o narovnání (31. prosince 2010) měla dlužnice více věřitelů s pohledávkami, které byly více než tři měsíce po splatnosti.
e) Podle zprávy insolvenčního správce ze dne 5. prosince 2013 činí výtěžek zpeněžení majetkové postaty 1.175.435,- Kč; po uspokojení pohledávek za podstatou a pohledávek postavených na roveň pohledávkám za podstatou s největší pravděpodobností nezbude na přihlášené (nezajištěné) věřitele ničeho.
f) V dohodě o narovnání se dlužnice a žalovaná dohodly na výši svých vzájemných pohledávek vzniklých ze smlouvy o dílo (uzavřené podle ustanovení § 536 a násl. zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku – dále jen „obch. zák.“) tak, že pohledávka dlužnice jako zhotovitelky činí 10.635.766,70 Kč a představuje nevypořádanou část pozastávky ceny dohodnuté za dílo za účelem zajištění splnění povinnosti dlužnice z této smlouvy, výše pohledávky žalované z titulu smluvní pokuty činila k podpisu dohody 14.456.500,- Kč. Z této částky žalovaná prominula dlužnici smluvní pokutu ve výši 1.150.000,- Kč a v dohodě její strany projevily vůli započítat vzájemné pohledávky ve výši, ve které se kryjí, a dlužnice se zavázala zaplatit zbývající část smluvní pokuty (2.670.733,30 Kč).

Odvolací soud dále ze smlouvy o dílo (čl. V. bodu 9 a čl. VII. bodu 2) a ze zápisů o odevzdání a převzetí díla ze dne 16. listopadu 2007 a ze dne 1. května 2008 zjistil, že ve smlouvě o dílo si objednatelka (žalovaná) vyhradila právo zadržet zhotovitelce (dlužnici) pozastávku ve výši 12,5 % z celkové ceny díla (z částky 136.627.043,- Kč), a to „k uhrazení všech povinností zhotovitele zaplatit smluvní pokutu podle čl. X. smlouvy o dílo; pozastávka měla být zhotovitelce (dlužnici) uvolněna po uplynutí záruční doby předmětu smlouvy o dílo, při současném odstranění všech vad a nedodělků z přejímajícího a kolaudačního řízení. Záruční doba byla dohodnuta v délce 36 měsíců a počala běžet dnem podpisu protokolu o odevzdání a převzetí díla“. Jakkoli záruční doba při převzetí části díla s vadami a nedodělky (viz zápis o odevzdání a převzetí díla ze dne 16. listopadu 2007) uběhla k 16. listopadu 2010, (další) část díla podle smlouvy o dílo byla předána dlužnicí až zápisem z 1. května 2008, a to opět s vadami a nedodělky, o kterých byl pořízen písemný soupis. „Ohledně této části díla záruční doba v době uzavření dohody o narovnání ještě neuběhla, neboť skončila až 1. května 2011“.

Na takto ustanoveném základě odvolací soud především přitakal insolvenčnímu soudu v závěrech, podle nichž dlužnice uzavřela dohodu o zápočtu (31. prosince 2010) v době, kdy byla v úpadku, přičemž nešlo o dohodu uzavřenou mezi osobami blízkými či osobami tvořícími s dlužnicí koncern. Dále doplnil, že vědomost žalované o stavu úpadku dlužnice v době uzavření dohody o narovnání není podstatná, když mezi zákonné náležitosti zvýhodňujícího, a tudíž neúčinného právního úkonu podle ustanovení § 241 odst. 1 až 5 insolvenčního zákona, nepatří vědomost druhé smluvní strany o úpadku dlužnice v době, kdy s ní uzavřela „zvýhodňující“ smlouvu.

Přesto odvolací soud neshledal správným závěr insolvenčního soudu o tom, že dohoda o vzájemném zápočtu obsažená v dohodě o narovnání z 31. října 2010 je neúčinným právním úkonem.

Přitom zdůraznil, že základním zákonným předpokladem pro určení neúčinnosti právního úkonu dlužnice za podmínek ustanovení § 241 insolvenčního zákona je, zda jde o právní úkon v neprospěch

dlužnice, tedy o úkon, v jehož důsledku se sice nesnížil majetek dlužnice tvořící její majetkovou podstatu, ale rozsah této podstaty mohl být větší, kdyby dlužnice (opět ve svůj neprospěch) nezvýhodnila jiného věřitele. Pro posouzení důvodnosti žaloby je tudíž rozhodující právní zhodnocení obsahu celé smlouvy o narovnání, a nikoli jen zhodnocení jedné její esenciální části v podobě dohody o vzájemném zápočtu, jak to učinil insolvenční soud. Dohoda o vzájemném zápočtu totiž „tvoří“ nedílnou součást celé dohody o narovnání, z níž nelze oddělit dohodu o zápočtu jako její samostatnou část, neboť tím by dohoda o narovnání ztrácela svůj právní smysl. Pro posouzení důvodnosti žaloby je tudíž rozhodující právní zhodnocení obsahu celé smlouvy o narovnání, přičemž o zkracující či zvýhodňující právní úkon dlužnice by šlo pouze tehdy, kdyby práva a povinnosti účastníků smlouvy byly zřejmě nevyvážené v neprospěch insolvenční dlužnice.

Smyslem a důvodem uzavření dohody o narovnání – pokračoval odvolací soud – bylo narovnání (jiné vypořádání) práv a povinností obou účastníků smlouvy o dílo. Ke dni uzavření dohody měla žalovaná vůči dlužnici právo na zaplacení smluvních pokut v celkové výši 14.456.500,- Kč; dlužnice (zhotovitelka) pak měla právo na doplacení „zbytku“ dohodnuté ceny díla (tzv. pozastávky) až po uplynutí záruční doby a po odstranění všech vad a nedodělků z přejímajícího kolaudačního řízení. Přitom „řadu vad a nedodělků dlužnice neodstranila vůbec“, pročež nesplnila „smluvní podmínku splatnosti zbytku ceny díla“. Naopak žalovaná měla právo ponechat si „zbytek kupní ceny na dílo“ k uhrazení nákladů na odstranění vad a nedodělků, které dlužnice jako zhotovitelka neodstranila.

„Za této situace se dlužnice a žalovaná v dohodě o narovnání dohodly, že zůstatek ceny díla (tzv. zádržné) se předčasně zesplatní a vzájemně si započtou proti pohledávce dlužnice pohledávku žalované z titulu smluvní pokuty za vady a nedodělky díla, které byly, jak vyplývá ze všech soupisů o převzetí díla, značně rozsáhlé. Současně se dohodly, že žalovaná promíjí část smluvní pokuty, kterou má vůči dlužnici ve výši 1.150.000,- Kč, takže na ni dlužnice doplatí jen 2.670.733,- Kč. Zbytek smluvní pokuty zanikl dohodou o zápočtu proti zádržnému v podobě doplatku ceny za dílo, a to za situace, kdy se smluvní strany současně dohodly, že podpisem dohody o narovnání považují práva a povinnosti ze smlouvy o dílo za splněné“.

Jinými slovy, „dohodou o narovnání zanikly nároky žalované proti dlužnici plynoucí ze záruk za vady díla dodaného dlužnicí pro žalovanou, stejně tak jako zanikly práva žalované proti dlužnici z titulu náhrady škody vzniklé z uvedené smlouvy o dílo, a to až do výše zádržného, tedy do výše 10.635.766,- Kč. Podle názoru odvolacího soudu bylo z obou stran rozumné předpokládat, že dlužnice jako zhotovitelka by těžko byla schopna nadále dostát všem svým závazkům ze smlouvy o dílo v části týkající se její odpovědnosti za vady díla či škodu způsobenou porušením smluvních povinností ze smlouvy o dílo, a naopak dlužnici zanikl její závazek zaplatit žalované pohledávku z titulu smluvní pokuty ve výši 14.456.500,- Kč, kterou by si žalovaná ponechala k odstranění vad a nedodělků díla, které byly v tomto řízení prokázány a které nebyly zanedbatelné. Nelze přehlédnout, že se dlužnice navíc vyvázala z dalších smluvních závazků ze smlouvy o dílo, jichž se dohoda o narovnání týkala, zejména ze závazku platit smluvní pokutu za další prodlení s odstraňováním vad a nedodělků díla“.

Proto odvolací soud (na rozdíl od soudu insolvenčního) uzavřel, že dohoda o zápočtu obsažená v dohodě o narovnání není neúčinným právním úkonem.

Proti rozsudku odvolacího soudu podal žalobce dovolání, které má za přípustné podle ustanovení § 237 zákona č. 99/1963 Sb., občanského soudního řádu (dále jen „o. s. ř.“), namítaje, že rozhodnutí odvolacího soudu závisí na vyřešení otázky hmotného práva, při jejímž řešení se odvolací soud odchýlil od (v dovolání specifikované) rozhodovací praxe Nejvyššího soudu, případně která dosud nebyla v rozhodovací praxi Nejvyššího soudu řešena.

Dovolatel předesílá, že dohoda o narovnání zahrnující i vzájemný zápočet pohledávek dlužnice a žalované je „úkonem zvýhodňujícím“, neboť se žalované na úkor jiných věřitelů dostalo plného uspokojení, tedy uspokojení vyššího, než jakého by se jí ho dostalo, kdyby svou pohledávku řádně přihlásila do insolvenčního řízení.

Nesouhlasí s východiskem odvolacího soudu, podle něhož bylo pro rozhodnutí věci podstatné vyhodnocení obsahu celé dohody o narovnání a nikoli jen jedné její části – dohody o vzájemném zápočtu. Za nesprávný považuje i názor odvolacího soudu, podle něhož zákonným předpokladem pro určení neúčinnosti právního úkonu dlužnice je, že jde o úkon v neprospěch dlužnice. Potud akcentuje, že definice zvýhodňujícího právního úkonu je založena na vztahu jednotlivých věřitelů dlužníka a uspokojení jejich pohledávek; dojde-li úkonem dlužnice ke zvýhodnění jednoho z věřitelů, jde o zvýhodňující právní úkon, i kdyby byl takový úkon pro dlužnici z obchodního nebo účetního hlediska výhodný, když i takto výhodným úkonem je možné ostatní věřitele poškodit, k čemuž došlo i v poměrech dané věci.

Konečně dovolatel poukazuje na závěry formulované Nejvyšším soudem v rozsudku ze dne 29. dubna 2010, sp. zn. 29 Cdo 4886/2007 (uveřejněném v časopise Soudní judikatura č. 1, ročník 2011, pod číslem 10), jehož závěry o neexistenci reálného, k uspokojení konkursních věřitelů použitelného, protiplnění lze uplatnit i v poměrech dané věci, kdy dlužnice zápočtem přišla o možnost reálného příjmu z pozastávky z ceny díla a současně věřitelé byli zbaveni možnosti poměrného uspokojení svých pohledávek z ušlého příjmu.

Proto požaduje, aby Nejvyšší soud rozhodnutí odvolacího soudu zrušil a věc tomuto soudu vrátil k dalšímu řízení.

Žalovaná považuje rozhodnutí odvolacího soudu za správné a navrhuje, aby Nejvyšší soud dovolání zamítl jako nedůvodné.

S přihlédnutím k době vydání napadeného rozhodnutí je pro dovolací řízení rozhodný občanský soudní řád ve znění účinném od 1. ledna 2014 (srov. usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. května 2014, sen. zn. 29 ICdo 33/2014, uveřejněné pod číslem 92/2014 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

Dovolání žalobce je přípustné podle ustanovení § 237 o. s. ř. a to k řešení otázky dovolatelem otevřené, týkající se neúčinnosti sporného právního úkonu, dosud v daných souvislostech Nejvyšším soudem beze zbytku nezodpovězené.

Právní posouzení věci je obecně nesprávné, jestliže odvolací soud posoudil věc podle právní normy, jež na zjištěný skutkový stav nedopadá, nebo právní normu, sice správně určenou, nesprávně vyložil, případně ji na daný skutkový stav nesprávně aplikoval.

Podle ustanovení § 41 zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (dále jen „obč. zák.“), vztahuje-li se důvod neplatnosti jen na část právního úkonu, je neplatnou jen tato část, pokud z povahy právního úkonu nebo z jeho obsahu anebo z okolností, za nichž k němu došlo, nevyplývá, že tuto část nelze oddělit od ostatního obsahu.

Podle ustanovení § 82 insolvenčního zákona, neodporuje-li to společnému zájmu věřitelů, může insolvenční soud z důvodů hodných zvláštního zřetele předběžným opatřením rovněž a) udělit souhlas se započtením vzájemných pohledávek dlužníka a věřitele v době trvání moratoria, nebo b) udělit souhlas se započtením vzájemných pohledávek dlužníka a věřitele i po okamžiku zveřejnění návrhu na povolení reorganizace v insolvenčním rejstříku, anebo c) zakázat pro určité případy nebo

na určitou dobu započtení vzájemných pohledávek dlužníka a věřitele (odstavec 3). Předběžné opatření podle odstavce 3 lze nařídit jen na návrh dlužníka, insolvenčního správce, věřitele, jehož se započtení týká, nebo osoby, která na tom má právní zájem (odstavec 4).

Podle ustanovení § 140 insolvenčního zákona (ve znění účinném do 31. prosince 2013) započtení vzájemných pohledávek dlužníka a věřitele je po rozhodnutí o úpadku přípustné, jestliže zákonné podmínky tohoto započtení byly splněny před rozhodnutím o způsobu řešení úpadku, není-li dále stanoveno jinak (odstavec 2). Započtení podle odstavce 2 není přípustné, jestliže dlužníkův věřitel a) se ohledně své započitatelné pohledávky nestal přihlášeným věřitelem, nebo b) získal započitatelnou pohledávku neúčinným právním úkonem, nebo c) v době nabytí započitatelné pohledávky věděl o dlužníkově úpadku, anebo d) dosud neuhradil splatnou pohledávku dlužníka v rozsahu, v němž převyšuje započitatelnou pohledávku tohoto věřitele (odstavec 3).

Podle ustanovení § 235 insolvenčního zákona neúčinnými jsou právní úkony, kterými dlužník zkracuje možnost uspokojení věřitelů nebo zvýhodňuje některé věřitele na úkor jiných. Za právní úkon se považuje též dlužníkovo opomenutí (odstavec 1). Neúčinnost dlužníkových právních úkonů se zakládá rozhodnutím insolvenčního soudu o žalobě insolvenčního správce, kterou bylo odporováno dlužníkovým právním úkonům (dále jen „odpůrčí žaloba“) [odstavec 2].

Podle ustanovení § 240 insolvenčního zákona právním úkonem bez přiměřeného protiplnění se rozumí právní úkon, jímž se dlužník zavázal poskytnout plnění bezúplatně nebo za protiplnění, jehož obvyklá cena je podstatně nižší než obvyklá cena plnění, k jehož poskytnutí se zavázal dlužník (odstavec 1). Právním úkonem bez přiměřeného protiplnění se rozumí pouze právní úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právní úkon, který vedl k dlužníkovu úpadku. Má se za to, že právní úkon bez přiměřeného protiplnění učiněný ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, je úkonem, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku (odstavec 2). Právnímu úkonu bez přiměřeného protiplnění lze odporovat, byl-li učiněn v posledních 3 letech před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, anebo v době 1 roku před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch jiné osoby (odstavec 3).

Podle ustanovení § 241 insolvenčního zákona zvýhodňujícím právním úkonem se rozumí právní úkon, v jehož důsledku se některému věřiteli dostane na úkor ostatních věřitelů vyššího uspokojení, než jaké by mu jinak náleželo v konkursu (odstavec 1). Zvýhodňujícím právním úkonem se rozumí pouze právní úkon, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku, nebo právní úkon, který vedl k dlužníkovu úpadku. Má se za to, že zvýhodňující právní úkon učiněný ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, je úkonem, který dlužník učinil v době, kdy byl v úpadku (odstavec 2). Zvýhodňujícími právními úkony jsou zejména úkony, kterými dlužník a) splnil dluh dříve, než se stal splatným, b) dohodl změnu nebo nahrazení závazku ve svůj neprospěch, c) prominul svému dlužníku splnění dluhu nebo jinak dohodl anebo umožnil zánik či nesplnění svého práva, d) poskytl svůj majetek k zajištění již existujícího závazku, ledaže jde o vznik zajištění v důsledku změn vnitřního obsahu zastavené věci hromadné (odstavec 3). Zvýhodňujícímu právnímu úkonu lze odporovat, byl-li učiněn v posledních 3 letech před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch osoby dlužníku blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, anebo v době 1 roku před zahájením insolvenčního řízení ve prospěch jiné osoby (odstavec 4). Zvýhodňujícím právním úkonem není a) zřízení zajištění závazku dlužníka, obdržel-li za ně dlužník současně přiměřenou protihodnotu, b) právní úkon učiněný za podmínek obvyklých v obchodním styku, na základě kterého dlužník obdržel přiměřené protiplnění nebo jiný přiměřený majetkový prospěch, a to za předpokladu, že nešlo o úkon učiněný ve prospěch osoby dlužníkovi blízké nebo osoby, která tvoří s dlužníkem koncern, a že osoba, v jejíž prospěch byl úkon učiněn, nemohla ani při náležité pečlivosti poznat, že dlužník je v úpadku, nebo že by tento úkon mohl vést k úpadku dlužníka, c) právní úkon, který

dlužník učinil za trvání moratoria nebo po zahájení insolvenčního řízení za podmínek stanovených tímto zákonem (odstavec 5).

I. K otázce, zda pro posouzení neúčinnosti dohody o započtení je nutné posuzovat a hodnotit obsah „celé“ smlouvy o narovnání nebo jen obsah ve smlouvě o narovnání obsaženého ujednání o zápočtu.

Judikatura Nejvyššího soudu je při výkladu ustanovení § 41 obč. zák. ustálena na závěru, podle něhož při posouzení toho, zda část právního úkonu lze oddělit od ostatního obsahu, je zapotřebí respektovat vůli účastníků právního úkonu s přihlédnutím k účelu, jehož dosažení účastníci sledovali. Jelikož takové posouzení úzce souvisí s výkladem dotčeného právního úkonu, uplatní se proto interpretační zásady, které plynou z ustanovení § 35 odst. 2 obč. zák., případně z ustanovení § 266 obch. zák. K tomu srov. např. rozsudek ze dne 25. září 1997, sp. zn. 2 Cdon 254/96, uveřejněný pod číslem 44/1998 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek, důvody usnesení ze dne 27. dubna 2016, sp. zn. 29 Cdo 993/2015 a rozsudku ze dne 10. listopadu 2010, sp. zn. 29 Cdo 1599/2008, uveřejněných v časopise Soudní judikatura č. 9, ročník 2016, pod číslem 116 a č. 3, ročník 2012, pod číslem 39, jakož i důvody rozsudku ze dne 28. června 2010, sp. zn. 26 Cdo 2951/2008, uveřejněného pod číslem 35/2011 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek.

Byť ustanovení § 41 obč. zák. hovoří jen o důvodu neplatnosti právního úkonu, Nejvyšší soud ve své rozhodovací praxi připustil jeho analogické uplatnění i pro důvod odporovatelnosti právního úkonu ve smyslu ustanovení § 42a obč. zák. − srov. rozsudek ze dne 19. června 2012, sp. zn. 21 Cdo 76/2011.

Shora formulované závěry se prosadí i při řešení otázky dovolatelem otevřené. Jinými slovy, i pro posouzení, zda případnou neúčinnost dohody o zápočtu, jež je obsažena v dohodě o narovnání, je nutno hodnotit z hlediska obsahu „celé“ smlouvy (viz odvolatelem kritizovaný právní názor odvolacího soudu) nebo jen podle obsahu její části, je rozhodující, zda lze dohodu o zápočtu oddělit od ostatního obsahu dohody o narovnání. Budiž dodáno, že závěr o možné „částečné neúčinnosti“ právního úkonu je nutno (i v rovině neúčinnosti podle insolvenčního zákona) posuzovat restriktivně [již proto, že má být aplikován jen „analogicky“ podle jiného právního institutu („částečné neplatnosti“ právního úkonu]. Přitom je nutno mít na paměti, že Nejvyšší soud tento závěr přijal (ve věci sp. zn. 21 Cdo 76/2011) s vědomím, že zkoumá písemnou (notářským zápisem sepsanou) dohodu obsahující jednak „darovací smlouvu“, jednak „smlouvu o zřízení věcného břemene“ a že závěr o možné „částečné neúčinnosti“ této dohody formuloval ve vztahu k těm jejím částem („o darování“ na straně jedné a „o zřízení věcného břemene“ na straně druhé), které by obstály jako „právní úkony“ každá samostatně.

Za stavu, kdy je zjevné, že dohodou o narovnání smluvní strany (dlužnice a žalovaná) projevily vůli „ukončit vzájemný spor“ a vypořádat veškerá vzájemná práva a povinnosti ze smlouvy o dílo, nemá ani Nejvyšší soud žádné pochybnosti o tom, že ujednání o zápočtu vzájemných pohledávek (tj. pohledávky z titulu pozastávky a pohledávky z titulu smluvní pokuty) nelze oddělit od ostatního obsahu dohody o narovnání. K tomu ostatně srov. též bod V. dohody o narovnání, podle něhož jsou jednotlivá ujednání dohody o narovnání vzájemně neoddělitelná.

Pro závěr, zda dohoda o zápočtu je vskutku neúčinná, je tak nezbytné vyhodnotit celý obsah dohody o narovnání.

II. K neúčinnosti dohody o zápočtu.

Nejvyšší soud v prvé řadě předesílá, že pro insolvenční řízení nelze bez dalšího (automaticky) přejímat judikatorní závěry ustavené při výkladu zákona o konkursu a vyrovnání [a to především

proto, že insolvenční zákon obsahuje poměrně podrobná procesní pravidla, jež je třeba vnímat v jejich komplexnosti a jejichž pojetí ne vždy (a to zpravidla záměrně) odpovídá tomu, jak bylo v obdobné procesní situaci postupováno za účinnosti zákona o konkursu a vyrovnání – srov. důvody usnesení Nejvyššího soudu ze dne 29. dubna 2010, sen. zn. 29 NSČR 30/2009 a ze dne 12. července 2012, sen. zn. 29 NSČR 15/2010, uveřejněných pod čísly 14/2011 a 10/2013 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek].

Otázkou započtení pohledávek v poměrech zákona č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání, ve znění účinném do 31. prosince 2007 (dále též jen „ZKV“) a v insolvenčních poměrech (jednak obecně, jednak v poměrech řešení úpadku reorganizací), se Nejvyšší soud zabýval v rozsudku ze dne 30. listopadu 2016, sp. zn. 29 Cdo 1430/2014.

Přitom (mimo jiné) zdůraznil, že:
V posouzení možnosti započítávat pohledávky v konkursním řízení vedeném podle zákona o konkursu a vyrovnání je rozhodovací praxe Nejvyššího soudu (srov. rozsudek ze dne 27. září 2011, sp. zn. 29 Cdo 3017/2010, uveřejněný ve zvláštním čísle I. časopisu Soudní judikatura /Judikatura konkursní a insolvenční/, ročník 2012, pod číslem 9.), ustálena v těchto závěrech:

„1) Ustanovení § 14 odst. 1 písm. i) část věty před středníkem ZKV činí (s výjimkou popsanou v části věty za středníkem) od prohlášení konkursu nepřípustnými nejen jednostranné úkony směřující k započtení pohledávky provedené na majetek konkursní podstaty úpadcovými věřiteli (lhostejno, zda jde o konkursní věřitele, včetně věřitelů s pohledávkami za podstatou), nýbrž i jednostranné úkony směřující k započtení pohledávky provedené na majetek konkursní podstaty správcem konkursní podstaty (tedy tak, že správce s konkursní podstaty tento majetek konkursní podstaty sám započte proti pohledávce úpadcova věřitele), jakož i dvoustranné zápočty (uskutečněné dohodou správce konkursní podstaty s úpadcovým věřitelem).
Logikou věci je přitom dáno, že oním majetkem konkursní podstaty, na který nelze provést započtení, jsou pohledávky úpadce za jeho dlužníky.

2) Z obecného pravidla, podle kterého je takový zápočet v rozporu s principem poměrného uspokojení věřitelů vyjádřeným (jako cíl konkursu) v § 2 odst. 3 ZKV, vybočuje (pojímáno z ekonomického hlediska) situace, kdy je úkon směřující k započtení (lhostejno, kým provedený) činěn nikoli proti v konkursu (jen) zjištěné pohledávce konkursního věřitele, nýbrž (až) proti pohledávce tvořené částkou určenou konkursnímu věřiteli k výplatě vykonatelným rozvrhovým usnesením (ať již jde o rozvrh částečný nebo konečný).
Z ekonomického hlediska takový zápočet zpravidla nezkreslí výši poměrného uspokojení příslušného konkursního věřitele (jehož pohledávky vzešlé z rozvrhového usnesení se zápočet týká), ani takový postup však nevylučuje možnost poškození jiných konkursních věřitelů v situaci, kdy by pohledávka úpadce za konkursním věřitelem, použitá k zápočtu coby majetek podstaty, mohla (měla) být použita způsoby předjímanými v ustanoveních § 31 odst. 1 a § 32 odst. 1 ZKV např. k (jen) poměrnému uspokojení pohledávek za podstatou.

3) Samotná okolnost, že za určitých podmínek dává (může dávat) započtení ekonomický smysl, tedy že existují výjimečné situace, za kterých započtení nemusí mít vliv na míru uspokojení ostatních věřitelů, však není dostatečným podkladem pro prolomení pravidla zakotveného (bez možnosti výjimek) v § 14 odst. 1 písm. i) ZKV. To platí tím více, že účelově nebo jen nesprávně provedený zápočet úpadcovy pohledávky proti pohledávce konkursního věřitele vzešlé (až) z pravomocného a vykonatelného rozvrhového usnesení (tedy z finálního stadia konkursního řízení) prakticky zbavuje konkursního věřitele obrany v rámci vlastního konkursního řízení a předurčuje jej pouze k uplatnění odpovědnostních nároků vůči správci konkursní podstaty případně vůči státu (pro zanedbaný výkon dohlédací činnosti konkursním soudem).

Zákaz obsažený v § 14 odst. 1 písm. i) ZKV je tedy zákazem absolutním v tom smyslu, že není rozhodné, zda jde o započtení jednostranné nebo dvoustranné, kdo činí úkon směřující k započtení a zda započtení dává (pro konkrétní věc) ekonomický smysl; rozhodující je pouze to, zda jde o započtení na majetek patřící do konkursní podstaty.

Ačkoli se uvedené závěry vyslovují k možnosti započtení pro poměry upravené zákonem o konkursu a vyrovnání, není důvod se od nich odchýlit ani pro úpravu poměrů, které se řídí insolvenčním zákonem. Rozdílem oproti konkursní úpravě je především to, že insolvenční zákon neobsahuje v § 140 odst. 2 až 4 insolvenčního zákona zákaz započtení, ale toliko jeho omezení, jakož i to, že toto omezení nepočíná (až) rozhodnutím o prohlášení konkursu, ale již rozhodnutím o zjištění úpadku.

Započtení pohledávek (lhostejno, zda jde o věřitele uplatňující svá práva přihláškou, věřitele s pohledávkami za majetkovou podstatou či věřitele s pohledávkami postavenými na roveň pohledávkám za majetkovou podstatou, když zákon ohledně započítávání mezi těmito pohledávkami nerozlišuje) je tak možné po dobu trvání účinků rozhodnutí o úpadku pouze za podmínek uvedených v § 140 odst. 2 až 4 insolvenčního zákona.

U pohledávek za majetkovou podstatou (§ 168 insolvenčního zákona) a u pohledávek postavených na roveň pohledávkám za majetkovou podstatou (§ 169 insolvenčního zákona) bude vyplývat nepřípustnost započtení zpravidla již z nemožnosti dostát podmínce uvedené v § 140 odst. 3 písm. a) insolvenčního zákona (tyto pohledávky nebudou přihlášeny do insolvenčního řízení)“.

Dále Nejvyšší soud zdůrazňuje, že započtení pohledávek nelze považovat za „nějaký jiný“ způsob či formu plnění dluhu; jde o způsob zániku nesplněného závazku, při němž naopak dvojí plnění odpadá (povinnost plnit zaniká) [srov. důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 31. ledna 2006, sp. zn. 32 Odo 1143/2004, uveřejněného pod číslem 90/2006 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek].

Započtením se tak stranám zápočtu nedostává žádného plnění, natož takového plnění, které by mohlo být využitelné k (byť jen částečnému) uspokojení přihlášených pohledávek jiných věřitelů dlužníka; nelze však přehlédnout, že započtením dlužník „ztrácí“ majetek (pohledávku), který by mohl být využitelný k shora zmíněnému účelu. Z povahy započtení přitom současně plyne, že jde vždy o úkon „ekvivalentní“ (vzájemné pohledávky zanikají jen v rozsahu, v němž se kryjí).

Není-li započtení plněním dluhu, je zároveň pojmově vyloučeno, aby šlo o neúčinný právní úkon podle ustanovení § 240 insolvenčního zákona.

Vzhledem k odlišnostem v právní úpravě institutu započtení v insolvenčním zákoně (oproti úpravě obsažené v zákoně o konkursu a vyrovnání) je nezbytné judikaturní výstupy, k nimž dospěla soudní praxe při posuzování odporovatelnosti a neúčinnosti započtení v konkursním právu, pro poměry té které věci vždy poměřovat úpravou, která v insolvenčním zákonu započtení (za určitých podmínek a nikoli v každé fázi insolvenčního řízení) připouští. Korektivem by zde měla být úvaha, že započtení nebude neúčinným právním úkonem, kdyby se stejným výsledkem mohlo být provedeno i v průběhu insolvenčního řízení. Přitom i v poměrech zákona o konkursu a vyrovnání se judikatura vyslovovala k neúčinnosti započtení vždy ve vazbě na (ne)účinnost smlouvy, z níž vzešla započítávaná pohledávka (k tomu srov. dovolatelem odkazovaný rozsudek sp. zn. 29 Cdo 4886/2007, jakož i důvody rozsudku ze dne 25. února 2009, sp. zn. 29 Cdo 992/2007). Jinými slovy, na „neúčinnost“ započtení lze zásadně usuzovat jen na základě posouzení právního úkonu, z nějž vzešla pohledávka, kterou věřitel dlužníka, ohledně kterého je vedeno insolvenční řízení, použil k započtení, jako neúčinného.

Zbývá posoudit, zda dohoda o zápočtu je (může být) [posuzováno v kontextu obsahu celé dohody o narovnání] neúčinným právním úkonem podle ustanovení § 241 insolvenčního zákona.

Jakkoli nedůvodnost žaloby plyne již z toho, že žalobce odpůrčí žalobou neodporoval „celému“ právnímu úkonu, v němž byl obsažen i zápočet vzájemných pohledávek dlužnice a žalované (tj. neodporoval dohodě o narovnání), Nejvyšší soud nemá v poměrech projednávané věci − zejména vzhledem k povaze vzájemných pohledávek a závazků dlužnice a žalované, vzniklých na základě smlouvy o dílo, jejich výši a způsobu „vypořádání“ (dohodou o narovnání) − žádné pochybnosti o tom, že dohoda o narovnání, zahrnující i ujednání o započtení, není neúčinná.

Je totiž nepochybné, že vzájemné pohledávky dlužnice a žalované, které byly předmětem dohody o narovnání (a zápočtu), dovozovaly strany dohody o narovnání z téhož právního úkonu − ze smlouvy o dílo. Přitom pohledávka dlužnice na zaplacení „zbytku“ ceny díla, tzv. pozastávky zjevně nevznikla, když nebyly splněny předpoklady určené smlouvou o dílo (viz její čl. V. bod 9 ve spojení s čl. VII. bodem 2) pro její úhradu (viz dovoláním nezpochybněné nároky žalované na smluvní pokutu, jakož i neodstraněné vady díla) [srov. např. důvody rozsudku Nejvyššího soudu ze dne 26. listopadu 2008, sp. zn. 32 Cdo 2076/2007]. Ze skutečnosti, že přes výše uvedené byla – jako sporná pohledávka – dohodou o narovnání (v ní obsaženým zápočtem), na základě které smluvní strany výslovně prohlásily, že po splnění povinností sjednaných v této dohodě nebudou mít vůči sobě ze smlouvy o dílo či v souvislosti s ní žádné pohledávky ani jiné nároky a že veškerá práva a povinnosti ze smlouvy o dílo považují za splněná, vypořádána i tzv. pozastávka, neúčinnost této dohody dovozovat evidentně nelze.

Jinými slovy, dohodu o narovnání (a v ní obsaženou dohodu o zápočtu) nelze podřadit pod žádnou ze skutkových podstat zvýhodňujících právních úkonů podle ustanovení § 241 insolvenčního zákona (k tomu srov. též rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. února 2014, sen. tn. 29 Cdo 677/2011, uveřejněný pod číslem 60/2014 Sbírky soudních rozhodnutí a stanovisek).

Jelikož právní posouzení věci, na němž rozhodnutí odvolacího soudu spočívá a které bylo dovolání zpochybněno, je správné, přičemž z obsahu spisu neplynou ani jiné vady, k jejichž existenci u přípustného dovolání dovolací soud přihlíží z úřední povinnosti (§ 242 odst. 3 o. s. ř.), Nejvyšší soud dovolání žalobce zamítl.

zdroj: www.nsoud.cz

Právní věta - redakce.

Další články:

- Plat
- Podnájem bytu (exkluzivně pro předplatitele)
- Pojištění (exkluzivně pro předplatitele)
- Předkupní právo (exkluzivně pro předplatitele)
- Restituce (exkluzivně pro předplatitele)
- Spotřebitel (exkluzivně pro předplatitele)
- Odporová žaloba
- Autonomie vůle (exkluzivně pro předplatitele)
- Správní žaloba a trestní rozsudek
- Střídavá péče (exkluzivně pro předplatitele)
- Styk dítěte s rodičem (exkluzivně pro předplatitele)